

A szleng meghatározásáról

Minden felnőtt beszélőnek van némi elképzelése a szlengről, legalább annyit mindenki tud, hogy bizonyos szavak és kifejezések megsértik a formalitás és a helyénvalóság általánosan elfogadott szabályait és valamiképpen nem szolgálnak rá a „választékos nyelv” elnevezésre. Annak ellenére azonban, hogy eddig a felismerésig mindenki eljut, még a formális nyelvészeti képzésben részesült tudósok is szinte teljesen figyelmen kívül hagyják a szlenget, bár annyit azért elismernek, hogy az effajta kifejezésekkel kapcsolatban más beszélőkéhez hasonló intuíciókkal rendelkeznek. Valójában a legtöbb nyelvész nem szentelt több figyelmet a szlengnek, mint embertársaik, akik nem a nyelv szakértői. Különösképp angolszász országokban hárult a szleng formájának és funkciójának meghatározása nagyrészt a szótárszerkesztőkre a nyelvészettel hivatásszerűen foglalkozók helyett.

A szleng azonban még a szótárkészítés gyakorlatában is nehézségeket okoz: a szlengszavak összezavarják a szótárszerkesztők kategorizálásra használt címkéit. JAMES B. MACMILLAN az „American Lexicology 1942–1973” [A lexikológia Amerikában 1942–1973 között] című áttekintő cikkében a szleng szótárba foglalásának alapvető problémájaként a definíció problémáját jelöli meg: „Amíg nem tudjuk a szlenget objektív szempontok alapján felismerni és elkülöníteni (hogy ne legyen az egyes szótárak között nagyobb különbség a lexémák és idiómák kategorizálása terén), vagy amíg a »mindenes« címkét, a SZLENG-et nem váltják fel precízebb alkategóriák, igen kevésbé tudjuk a szókincs ezen elemeit nyelvileg elemezni, történeti fejlődésüket tanulmányozni vagy különböző szocio- és pszicholingvisztikai kontextusokban játszott szerepüket meghatározni” (146).

Megfelelő szlengdefiníció hiányáért azonban nem kárhoztathatjuk kizárólag — sőt még nagyrészt sem — a szótárszerkesztőket. Végző soron a szlengszavak és -kifejezések nagyrészt rövid életűek, jelentésük megfoghatatlan, a társadalom perifériáján élő csoportok használják őket, a szóbeli kommunikációban használatosak, és nagy mértékben függnék az adott kommunikációs helyzettől. A szleng ezen jellemzői mind-mind megakadályozzák, hogy azon adatbázisokban, amelyeken a szótárak általában alapulnak, a szlengkifejezések az élőbeszédben jellemző gyakorisággal és következetességgel szerepeljenek. Mindehhez járul még, hogy semmiféle, egymástól világosan elkülöníthető címkékből álló rend-

szer nem fedi megfelelően azt a szocio- és pszicholingvisztikai kontextust, amelyben a szleng előfordul.

Használható szlengdefiníció megalkotására tett kísérletek rendre a nyelvészeknek azon feltételezésén buknak meg, mely szerint a szleng a nyelvnek csupán a perifériáján helyezkedik el. A szleng még a komoly nyelvtudósok körében is csak érdekesség-, furcsaság- vagy éppen cifraságszámba megy. Sokak érdeklődését felkelti, azonban nem tartják az általános nyelvhasználat gyakori és fontos részének, komoly vizsgálódás tárgyává sem teszik a szlenget. Ezen gondolatmenet szempontjából a szleng csupán egyfajta ékesség, akár egy fülbevaló. Lehet egy fülbevaló újszerű, szép, vagy közvetíthet információt használója társadalmi helyzetéről, a fül alapvető jellemzőit vagy hallásban játszott szerepét azonban nem befolyásolja. Így aztán — ha a szleng egyáltalán benne foglaltatik a nyelv általános leírásában — csupán esetleges vagy külsőleges részként utalnak rá, esetleg a semlegesnek, normálisnak vagy standardnak tartott forma valamiféle deviáns helyettesítőjeként (EBLE 1984).

Nem a szleng az egyetlen mellőzött nyelvi elem. A szupraszegmentális prozódiai jellemzőket, a családi nyelvhasználatok széles skáláját, az alacsony presztízsű nyelvváltozatokat és az élő nyelv egyéb „hétköznapi” megvalósulási formáit hasonló okokból kevésbé vizsgálják. Mindenki — még maguk a nyelvészek is — a nyelv magas presztízsű, írott változatát tartják normának. A nyelv azon részei tehát, amelyek az általános írott változatokban nemigen jelennek meg (mint például a szupraszegmentális jegyek, a társalgási nyelvi kifejezések és a tabuszavak), igen könnyen kiszorulnak a vizsgálatokból.

H. A. GLEASON erre a körülményre már közel harminc éve rámutatott: „Azt vettük irányadónak, ami valójában különleges nyelvezet: jogi szerződéseket, logikai szövegekből vett példákat és a nyelvtankönyvek régi, klasszikus példái-
nak mai utódait. Ehhez az alaphoz hozzáadtunk annyit és olyat a mindennapi nyelvhasználatból, amennyi még nem tért el ettől, vagy inkább amiről még nem vettük észre, hogy eltér tőle. Lehet, hogy végül mégis a »helytelenül használt szavak«, a költői képek, a játékos nyelvi formák és azok a nem egyértelmű kifejezések, amelyeket környezetünkben folyton hallunk, bizonyulnak valójában az emberre jellemző nyelvnek, és a fentiek pusztán a mindennapi nyelv szélsőséges megnyilvánulásai.” (GLEASON 1973: 32).

A generatív-transzformációs grammatika 1957-es megjelenésével a nyelvészetben bekövetkezett állítólagos paradigmaváltás semmit sem tett azért, hogy a szleng, a költészet, az alacsony presztízsű nyelvváltozatok és társaik a nyelvészeti kutatások középpontjába kerüljenek. Éppen ellenkezőleg: az ideális beszélő és hallgató fogalmának megteremtésével és a kompetencia performancia elé való helyezésével csak tovább erősödött az a gyakorlat, amely a nyelvet annak standard változatával azonosította.

A nyelv azonban, amellyel az emberek mindennapjaikban szembekerülnek, sokkal változatosabb és összetettebb, mint annak írott változata. Különösképpen fontos, hogy a mindennapi beszédhasználat rengeteg társadalmi jellegű információt hordoz magában. A nyelv természeténél fogva társadalmi és társas jelenség, beszélők egy közösségének sajátja. Az emberek ritkán beszélnek vagy írnak csak saját maguknak. Így azután nem meglepő, hogy a nyelv egyes összetevői és formái társadalmilag meghatározottak. A szleng is egy ilyen nyelvi jelenség, az olyan szókincs egy fajtája, amely a nyelv társadalmi természetét szolgálja. BETHANY DUMAS és JONATHAN LIGHTER 1978-ban megjelent jelentős cikkükben rámutatnak arra a döntő körülményre, miszerint a szlenget nem lehet formai, jelentésbeli, nyelvtani szempontból, vagy bármiféle autonóm nyelvi rendszer részeként meghatározni. A szlenget társadalmi következményei alapján kell definiálni, annak alapján, hogy használata milyen hatással van a beszélő és közössége közötti kapcsolatra.

DUMAS és LIGHTER négy kritériumot állapít meg, amelyek alapján egy szó vagy szerkezet a szleng kategóriába sorolható (1978: 14–16):

1. Jelenléte szembenézően csökkenti — legalábbis pillanatnyilag — a formális vagy komoly beszéd vagy írásmű méltóságjelenségét.
2. Használata arra utal, hogy a használója vagy a megjelölt tartalmat ismeri, vagy az emberek azon alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró osztályát, akik e kifejezés sajátos ismerői és használói.
3. A mindennapos társalgásban magasabb társadalmi helyzetű vagy nagyobb felelősséget viselő személyek között tabukifejezésnek számít.
4. A jól ismert konvencionális szinonima helyett használják, elsősorban azért, hogy **(a)** megvédjék a használót a konvencionális kifejezés használata által okozott kényelmetlen érzéstől, vagy hogy **(b)** megvédjék a használót a további részletezés kényelmetlenségétől vagy fáradsalmaitól. (DUMAS–LIGHTER 1978: 14–6).

DUMAS és LIGHTER végezetül megállapítják, hogy „ha egy nyelvi elem a fenti kritériumok közül legalább kettőnek megfelel, bármely, nyelvi kérdésekre érzékeny közösség egy bizonyos módon fog rá reagálni. Ez a reakció — amely egyébként nem mérhető — a valódi szleng csálhatatlan ismertetőjele” (16).

A fenti négy kritérium egyike sem formai természetű, hiszen a szleng formai szempontból nem különül el a nyelv többi részétől. Ezen felül egyedül a harmadik kritérium nevezhető némiképp szemantikai természetűnek. Mind a négy utal azonban a résztvevők közötti kapcsolatokra, és a szleng „csálhatatlan ismertetőjele”, hogy a beszélő és hallgató egyaránt tudatában van annak, hogy rendelkeznek egyfajta közös ismerettel. Más szóval DUMAS és LIGHTER megfogalmazása szerint egy nyelvi elem szleng mivoltának felismerhetőnek kell lennie az alapján, hogy képes a beszélő és a hallgató között egyfajta egységet teremteni. Akár szükségesek és elégségesek DUMAS és LIGHTER definíciójának egyes ele-

mei, akár nem, a két szerzőnek igaza van. A szlenget nem lehet funkciójától és használatától függetlenül definiálni.

A meghatározására tett kísérletek során felmerülő nehézségek ellenére sem állíthatjuk, hogy a szlengnek nincsenek állandó jellemzői (EBLE 1996: 12–24). A szleng inkább lexikai, mintsem fonológiai vagy mondattani természetű, bár — az angol nyelvben legalábbis — a testbeszédnek és az intonációnak is fontos szerepe van abban, hogy jelezzék, egy szó vagy kifejezés szlengként értelmezendő. Nem létezik speciális szleng mondatszerkesztés sem. A szlengszavak és -kifejezések nem követnek különleges, csak az egyénre jellemző szórendet, hanem beleillenek már meglévő szintaktikai szerkezetek megfelelő típusaiba. A szlenget létrehozó produktív morfológiai folyamatok (ilyenek például az angolban az összetett szavak képzése, toldalékolás, rövidülés és funkcióbeli változás) megegyeznek az általános szókincsben használtakkal (i. m. 26–37).

Gyakran társul a szlenghez az újszerűség és az átmenetiség képzete is. Ennek pedig az az oka, hogy a szleng a divat nyelvi megfelelője, és akárcsak a divat, egyszerre fejez ki egyediséget és a csoportnormáknak való megfelelés hajlandóságát is (EBLE 1999). A legtöbb szlengkifejezés csak röpké népszerűségnek örvendhet: sokkal gyorsabban robbannak be a köztudatba, majd tűnnek el a beszélők nyelvhasználatából, mint a szókincs általános elemei.

A szleng másik, gyakran emlegetett jellemzője az a szerep, amelyet a beszélőnek egy csoporttal való azonosulásában tölt be. Számos alkalommal leírt jelenség, hogy társadalmi csoportosulások termékeny talajai az egyedi szókészlet kialakulásának, amely a csoportkohéziót hivatott erősíteni. A társadalom periferiáján élő csoportok pedig, mint például szélhámusok és kábítószer-kereskedők, különösen találékonynak bizonyulnak szlengkifejezések megalkotásában. A csoporthoz kötődés azonban nem feltétlenül jellemző a szlengre. A közvetlen és szerteágazó kommunikáció lehetőségeivel a társadalom nagy része számára a szleng szerepe megváltozhat egy specifikus, világosan körvonalazható csoporttal való azonosulás kárára, egy stílussal vagy attitűddel való azonosulásnak pedig javára.

A szleng nem a szókészlet valamely egyedülálló és „egyedül álló” fajtája. A szleng azon szavak és kifejezések sorába tartozik, amelyek inkább a nyelv társas és interperszonális funkcióit szolgálják annak denotatív funkciójával szemben. Tehát a szleng sokszor a megtévesztésig hasonlít a szókincs olyan egyéb elemeire (és néha nagyon nehéz is elkülöníteni ezektől), mint például a regionális kifejezések, a divat- és a zsargonszavak, az obszcenitások és a társalgási nyelvi formák. A szleng ezen elemek mindegyikéhez hasonló bizonyos szempontból.

Az én felfogásom, vagyis az, hogy szerintem mi alkotja a szleng szókincsét, egy egyesült államokbeli állami egyetem hallgatóinak körében végzett felmérésen alapul, melynek során majdnem harminc éven keresztül csoportidentifikáló szavaikat gyűjtöttem össze. Ez alatt az idő alatt beszéltem és írtam a szlengről,

de szándékosan kerültem meghatározását. Az emberi elme által alkotott számos gondolatsor találkozik a szlengben, sok szempontból a költészethez vagy a művészethez hasonlónak téve azt. Akár a többi hasonló nyelvi és képi kifejezőmód, a szleng is kisiklik kezünk közül, amint definiálni akarjuk. Meggyőződésem szerint az emberiség egyik univerzális verbális beteljesedése a költészet. Azt is tudom, hogy általában képes vagyok megállapítani hangok egy soráról, hogy költészet-e, és ez a címke azután jól alkalmazható az emberi nyelvi teljesítmény egy darabjának meghatározására. Azonban mégsem tudom megfelelően meghatározni, hogy mi a költészet, ahogyan a költők sem tudják és a tudósok sem. A szleng meghatározni éppoly nehéz, mint a költészetet, és ugyanazon okokból. A szleng és a költészet nagyrészt az általuk kiváltott társadalmi és pszichológiai hatás alapján ismerhetők fel.

Mindezek ellenére — és természetesen a fenti figyelmeztetéseket szem előtt tartva — „Slang and Sociability” [Szleng és társadalmi beilleszkedés] című munkámban kísérletet tettem a szleng meghatározására: „A szleng társalgási nyelvi szavak és kifejezések folyton változó csoportja, amelyeket a beszélők társadalmi önazonosságuk, illetve a csoportkohézió megalapozására vagy megerősítésére, vagy egy társadalmi divatáramlattal való azonosulásuk kifejezésére használnak” (1996: 11).

Irodalom

- DUMAS, BETHANY K.–JONATHAN LIGHTER (1978): Is *Slang* a Word for Linguists? [Nyelvészeknek való-e a *szleng* szó?] *American Speech*, 53: 5–17.
- EBLE, CONNIE (1999): *Lexicon à la Mode* [Változó divat — változó szókincs] Conference paper, Linguistic Association of Canada and the United States, University of Alberta.
- EBLE, CONNIE C. (1984): Slang: Deviation or Norm? [Normális vagy abnormális-e a szleng?] *The Tenth LACUS Forum, 1983*. Ed. ALAN MANNING, PIERRE MARTIN és KIM MCCALLA. South Carolina, Hornbeam Press. 409–16.
- EBLE, CONNIE (1996): *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students* [Szleng és társadalmi beilleszkedés. Egyetemi hallgatók csoportnyelve]. Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- GLEASON, H. A., JR. (1973): Grammatical Prerequisites [Nyelvtani előfeltételek]. *Lexicography in English*. Szerk. RAVEN I. MCDAVID–AUDREY DUCKERT. *Annals of the New York Academy of Sciences* 211. 27–33.
- MCMILLAN, JAMES B. (1978): American Lexicology 1942–1973 [A lexikológia Amerikában 1942–1973 között]. *American Speech*, 53: 141–63.

(Fordította Arnold Fuszenecker Helga)

On defining slang

Slang is part of a continuum of words and expressions that serve the social and interpersonal functions of language more than its ideational function. Slang is not distinctive in form, reference, or grammar. It must be identified by its social consequences, by the effects its use has on the relationship between speaker and audience. The major stumbling block to a workable definition of slang comes from the assumption that slang is a quirk of language rather than a frequent and sometimes important component of ordinary language use.

I offer this definition from *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students*: „Slang is an ever changing set of colloquial words and phrases that speakers use to establish or reinforce social identity or cohesiveness within a group or with a trend or fashion in society at large” (1996: 11).